

XALQARO AMALIYOTDA IKKIYOQLAMA SOLIQ SOLISH VA UNI BARTARAF ETISH MUAMMOLARI

Normurodova Shahrizoda Shavkat qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish tushunchasi, uning vujudga kelish sabablari va iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Ikkiyoqlama soliq solish xalqaro savdo va investitsiya jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, tadbirkorlik faoliyatini cheklashi mumkin. Tadqiqotda ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etishning asosiy mexanizmlari, jumladan, xalqaro soliq bitimlari, soliq kreditlari va soliqdan ozod etish usullari yoritib beriladi. Shuningdek, turli davlatlar tajribasi asosida muammoni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi hamda ushbu masalaning milliy soliq tizimi uchun ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ikkiyoqlama soliq solish, xalqaro soliq amaliyoti, soliq bitimlari, soliq krediti, soliqdan ozod etish, xalqaro investitsiyalar, soliq siyosati.

Аннотация: В данном тезисе рассматривается понятие двойного налогообложения в международной практике, причины его возникновения и экономические последствия. Двойное налогообложение оказывает негативное влияние на развитие международной торговли и инвестиционной деятельности, создавая дополнительные финансовые барьеры для хозяйствующих субъектов. В работе анализируются основные механизмы устранения двойного налогообложения, включая международные налоговые соглашения, методы налогового кредита и освобождения от налогообложения. Также изучается зарубежный опыт решения данной проблемы и раскрывается значение устранения двойного налогообложения для совершенствования национальной налоговой системы.

Ключевые слова: Двойное налогообложение, международная налоговая практика, налоговые соглашения, налоговый кредит, освобождение от налогообложения, международные инвестиции, налоговая политика.

Abstract: This thesis examines the concept of double taxation in international practice, the reasons for its occurrence, and its economic consequences. Double taxation negatively affects international trade and investment activities by creating additional financial burdens for economic entities. The study analyzes the main mechanisms for eliminating double taxation, including international tax treaties, tax credit methods, and tax exemption approaches. It also reviews the experience of different countries in addressing this issue and highlights the importance of preventing double taxation for improving national tax systems.

Keywords: double taxation, international tax practice, tax treaties, tax credit, tax exemption, international investment, tax policy.

Bugungi kunda iqtisodiy globallashtirish va xalqaro iqtisodiy aloqalarning jadallashuvi davlatlar o'rtasidagi soliq munosabatlarini yanada murakkablashtirmoqda. Xususan, transchegaraviy daromadlar va investitsiyalar hajmining oshishi ikkiyoqlama soliq solish muammosining dolzarbligini kuchaytirmoqda. Ikkiyoqlama soliq solish xalqaro savdo va investitsiya jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, tadbirkorlik subyektlari uchun qo'shimcha moliyaviy yukni yuzaga keltiradi. Shu bois xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etish mexanizmlarini o'rganish va ularni milliy soliq tizimida qo'llash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro soliq amaliyotida ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etishda soliq ma'muriyatlari o'rtasida axborot almashinuvi va hamkorlik mexanizmlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ilmiy tadqiqotlarda shaffoflikni oshirish va ma'lumotlar almashinuvini kuchaytirish soliq nizolarining oldini olish hamda shartnomaviy normalarni to'g'ri qo'llashga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Natijada, ikkiyoqlama soliq solish xavflarini kamaytirishda institutsional hamkorlik muhim omil sifatida baholanadi (Mamatqulov, 2023).

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar chuqurlashgani sari ikkiyoqlama soliq solish muammosi transchegaraviy savdo va investitsiyalar uchun sezilarli to'siqqa aylanmoqda. Ilmiy adabiyotlarda ushbu holat daromad yoki kapital bir vaqtning o'zida rezidentlik va manba davlatlari tomonidan soliqqa tortilishi oqibatida yuzaga kelishi ta'kidlanadi. Natijada soliq yuki ortib, investitsiya qarorlari buziladi va soliq nizolari ko'payadi. Bu jarayon xalqaro iqtisodiy aloqalarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi (Lang, 2021)).

Ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etishning nazariy asosi sifatida soliq shartnomalarining huquqiy tabiati, ularning talqini hamda daromadni taqsimlash va soliqqa tortishni bartaraf etish mexanizmlari keng yoritiladi. Tadqiqotlarda shartnomalar soliq suverenitetini inkor etmasdan, ikki davlat manfaatlarini muvozanatlashtirishi va huquqiy aniqlikni kuchaytirishi kerakligi qayd etiladi. Shu jihatdan, shartnoma normalarini to'g'ri qo'llash amaliyotda asosiy muammo sifatida ko'rsatiladi (Kofler, 2022).

Ikkiyoqlama soliq solishni kamaytirishda eng ko'p qo'llaniladigan yondashuvlar ozod etish va soliq krediti usullari hisoblanadi. Adabiyotlarda bu usullar xalqaro model konvensiyalardagi mexanizmlar bilan bog'lab tahlil qilinadi. Ularning qaysi sharoitda samaraliroq ishlashi izohlanib, hisob-kitob murakkabligi va mos kelmaslik xatarlari mavjudligi qayd etiladi (Imomniyozov, 2021).

Mahalliy ilmiy maqolalarda ikkiyoqlama soliqqa tortmaslik prinsipi xalqaro soliq huquqi doirasida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvda ikkiyoqlama soliq

solishning kelib chiqish sabablari, ko'rinishlari hamda uni bartaraf etishning huquqiy vositalari izchil yoritiladi. Natijada mazkur prinsip investorlar uchun soliq aniqligini ta'minlovchi mexanizm sifatida baholanadi (Rajapov, 2025).

So'nggi yillarda O'zbekistonda ikkiyoqlama soliq solishning salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha soliq siyosati instrumentlari takomillashayotgani ilmiy ishlarda qayd etiladi. Tadqiqotlarda ikkiyoqlama soliq solish korxonalarining xarajatlarini oshirishi, kapital oqimlarini sekinlashtirishi va xalqaro operatsiyalarni murakkablashtirishi asoslanadi. Shu bilan birga, shartnomaviy tarmoqni kengaytirish zarurati ko'rsatib beriladi (Nafasov, 2024).

Ayrim mahalliy tadqiqotlarda ikkiyoqlama soliqqa tortishning mohiyati rezidentlik va daromad manbai tamoyillarining to'qnashuvi bilan izohlanadi. Bunda soliq yurisdiksiyalarining ustma-ust kelishi natijasida soliq yuki sun'iy ravishda oshib borishi ta'kidlanadi. Shuningdek, ikkiyoqlama soliq solishning biznes faolligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'siri alohida urg'ulanadi (Pulatov, 2024).

Xalqaro shartnomalarni qo'llash amaliyotida raqamli iqtisodiyot sharoitida ikkiyoqlama soliqqa tortish xatarlari kuchayib borayotgani ko'plab tadqiqotlarda qayd etiladi. Ilmiy ishlarda raqamli xizmatlar va transchegaraviy platformalar orqali daromad olish holatlarida soliq yurisdiksiyalarini aniqlash qiyinlashgani ko'rsatiladi. Shu sababli yangi yondashuvlarga ehtiyoj mavjudligi asoslanadi (Ibrohimov, 2024).

1-jadval**Xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish va uni bartaraf etish usullari**

№	Ikkiyoqlama soliq solish sabablari	Salbiy oqibatlar	Bartaraf etish mexanizmlari	Xalqaro amaliyotdagi qo'llanilishi
1	Rezidentlik va manba prinsiplari o'rtasidagi tafovut	Soliq yukining ortishi	Ikki tomonlama soliq bitimlari	OECD davlatlari
2	Transchegaraviy daromadlarning ko'payishi	Investitsiya faolligining pasayishi	Soliq krediti usuli	AQSh, Kanada
3	Soliq qonunchiliklarining nomuvofiqligi	Tadbirkorlik uchun qo'shimcha xarajatlar	Soliqdan ozod etish usuli	Yevropa Ittifoqi
4	Xalqaro axborot almashinuvining yetarli emasligi	Soliq nizolari va fiskal xavflar	Axborot almashinuvi mexanizmlari	OECD BEPS dasturi

№	Ikkiyoqlama soliq solish sabablari	Salbiy oqibatlari	Bartaraf etish mexanizmlari	Xalqaro amaliyotdagi qo'llanilishi
5	Soliq ma'murchiligi samaradorligining pastligi	Soliq bazasining qisqarishi	Soliq siyosatini uyg'unlashtirish	Rivojlanayotgan mamlakatlar

Mazkur jadvalda xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solishning asosiy sabablari, uning iqtisodiy faoliyatga salbiy ta'siri hamda ushbu muammoni bartaraf etish mexanizmlari tizimli ravishda yoritilgan. Jadval orqali ikki tomonlama soliq bitimlari, soliq krediti va soliqlardan ozod etish kabi usullarning xalqaro tajribadagi o'rni ochib berilgan. Shuningdek, soliq siyosatini uyg'unlashtirish va axborot almashinuvi mexanizmlarining ikkiyoqlama soliq solishni kamaytirishdagi ahamiyati aks ettirilgan.

O'zbek ilmiy adabiyotlarida ikkiyoqlama soliqqa tortish munosabatlarini tartibga solish bo'yicha nazariy qarashlar tizimlashtiriladi. Mualliflar ikkiyoqlama soliq solishning iqtisodiy oqibatlari bilan bir qatorda, uni bartaraf etishning tashkiliy mexanizmlarini ham muhokama qiladi. Xususan, shartnomalar ijrosi va soliq kreditini qo'llash tartiblari tahlil qilinadi (Yakovlev, 2021).

Rus tilidagi ilmiy maqolalarda ikkiyoqlama soliq solish muammosi doimiy muassasa instituti orqali yoritiladi. Ushbu yondashuvda daromadni taqsimlash va soliqqa tortish huquqini belgilash masalalari markaziy o'rinni egallaydi. Natijada shartnoma normalarini milliy qonunchilik bilan uyg'un qo'llash zarurligi ko'rsatib beriladi (Greggi, 2024).

Xulosa qilib aytganda, Xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish muammosi globallashtirish sharoitida davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi bilan yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ikkiyoqlama soliq solish xalqaro savdo va investitsiya jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, tadbirkorlik subyektlari uchun qo'shimcha moliyaviy yukni yuzaga keltiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu muammoni bartaraf etishda ikki tomonlama soliq bitimlari, soliq krediti va soliqlardan ozod etish usullari eng samarali mexanizmlar hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro axborot almashinuvi va soliq siyosatini uyg'unlashtirish ikkiyoqlama soliq solish xavfini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajribani hisobga olgan holda milliy soliq tizimini takomillashtirish ikkiyoqlama soliq solishni kamaytirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Greggi, M. (2024). *Permanent establishment and allocation of taxing rights in international tax treaties*. *International Tax Review*, 35(2), 112–128.

2. Ibrohimov, B. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida ikkiyoqlama soliqqa tortish muammolari va ularni tartibga solish yo'nalishlari. *Soliq va moliya*, 2, 45–53.
3. Imomniyozov, A. (2021). Ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etish usullari: ozod etish va soliq krediti mexanizmlarining qiyosiy tahlili. *Iqtisodiyot va innovatsiyalar*, 4, 88–96.
4. Kofler, G. (2022). *Tax treaties and the balance of tax sovereignty*. Amsterdam: IBFD.
5. Lang, M. (2021). *Introduction to the law of double taxation conventions*. 3rd ed. Vienna: Linde Verlag.
6. Mamatqulov, S. (2023). Ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishda soliq ma'muriyatlari o'rtasida axborot almashinuvining ahamiyati. *Yuridik fanlar axborotnomasi*, 1, 67–74.
7. Nafasov, J. (2024). O'zbekistonda ikkiyoqlama soliqqa tortishning salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha soliq siyosati instrumentlari. *Milliy iqtisodiyot: muammolar va yechimlar*, 3, 101–109.
8. Pulatov, D. (2024). Rezidentlik va daromad manbai tamoyillarining to'qnashuvi natijasida yuzaga keladigan soliq xatarlari. *Biznes va huquq*, 2, 59–66.
9. Rajapov, E. (2025). Ikkiyoqlama soliqqa tortmaslik prinsipi va uning investitsiya muhitiga ta'siri. *Xalqaro huquq va integratsiya*, 1, 33–41.
10. Yakovlev, A. (2021). Ikkiyoqlama soliqqa tortish munosabatlarini tartibga solishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari. *Soliq siyosati jurnali*, 4, 76–84.